

ՏՏԴ 809.198.1+802.0

Լեզվաբանություն

**ԹԽՎԱԾԲ ՀԱՍԿԱՑՈՒՅԹԻ ԱՐՏԱՑՈՒՄԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ**

Կ. Փայթյան

Տարբեր հասկացությունների վերլուծությունը և դրանց տեղն ու դերը տվյալ ժողովրդի՝ աշխարհի լեզվական պատկերում վեր հանելը մեծապես կարևորվում են ժամանակակից լեզվաբանական ուսումնասիրություններում: Սակայն նախքան այս կամ այն հասկացության վերլուծությանն անցնելը՝ նախ և առաջ հարկ է սահմանել հասկացությւնը՝ որպես պայմանական մտային կառույց:

Հասկացություն ունի զուտ ճանաչողական արժեք, գոյություն չունի մտածողությունից դուրս և դիտարկվում է որպես կոլեկտիվ գիտակցության դիսկրետ միավոր: Հայտնի է, որ գիտակցության կարգերը իրականացվում են լեզվական կարգերի մեջ և միևնույն ժամանակ պայմանավորված են դրանցով:

Մյուս կողմից, անվիճելի է լեզվի կապը մշակույթի հետ: Դեռևս Պյոթագորասը՝ այս կամ այն ժողովրդի բարոյական նորմերի մասին կարծիք կազմելու համար խորհուրդ էր տալիս առաջին հերթին ուսումնասիրել նրա լեզուն և մշակույթը, որի զենքն է հենց լեզուն: Լեզու և մշակույթ երևույթների հարաբերակցությունը խիստ բարդ է, քանի որ լեզուն միաժամանակ և մշակույթի մաս է, և մշակույթի ներքին գործոն: Լեզուն և խոսքը միջավայր են, որտեղ էլ հենց առարկայանում է հասկացությունը:

Աշխարհի մասին տեղեկատվության մեծ մասը մարդուն հասնում է բառի միջոցով, ուստի սոցիալական, մտավոր և հոգևոր պահանջներից ելնելով՝ մարդն ապրում է ավելի շատ հասկացությունների, քան նյութականի և առարկայականի աշխարհում:

Աշխարհը տեղեկատվության անորոշ, անտարբեր ընթացք չէ, որը միայն վերամշակման է ենթարկվում: Ճանաչողությունն ապահովում է իմաստների ստեղծումը և մշակույթի շրջանակներում փոխանցում մարդկանց՝ դարձնելով դրանք միևնույն մշակույթին պատկանող մարդկանց ընդհանուր ձեռքբերում: Իսկ յուրաքանչյուր մշակույթում որոշակի տեղ է հատկացվում ազգի նյութական և հոգևոր արժեքներին, որոնք էլ հենց մշակույթային հասկացությունն են: Մշակույթային արժեքները իրենցից ներկայացնում են մի համակարգ, որում կարելի է առանձնացնել համընդհանուր և անհատական, գերիշխող և լրացուցիչ իմաստներ: Նրանք իրենց արտացոլումն են գտնում լեզվում, ավելի ճիշտ, բառերի և շարահյուսական միավորների իմաստներում, դարձվածներում և այլն:

Օրինակ, գրեթե բոլոր մշակույթներում դատապարտվում են մարդկային այնպիսի արատներ, ինչպիսիք են ժլատությունը, վախկոտությունը, մեծերին չհարգելը, ծուլությունը և այլն, բայց տարբեր մշակույթներում այդ արատները նշանային տարբեր համակարգերի են պատկանում: Յուրաքանչյուր մշակույթի համար կարելի է մշակել չափորոշիչներ, որոնք նրա յուրատեսակ կորոշիչատները կարող են լինել¹:

Հասկացությունների ընկալման, այս կամ այն լեզվական գիտակցության մեջ նրանց ունեցած ազգա-մշակույթային առանձնահատկությունների բացահայտման գործընթացում լեզվաբանները մեծ ուշադրություն են

¹ Карасик В.И., Культурные доминанты в языке, Волгоград, Архангельск, 1996, стр. 3-15.

դարձնում տվյալ հասկացության՝ տարատեսակ բառարաններում նրանց ունեցած բացատրություններին:

Հայ և բրիտանական լեզվամշակույթները ունեն ինչպես իրենց առանձնահատուկ գծերը, այնպես էլ որոշակի ընդհանրություններ: Ազգային հասկացութաբանության ուսումնասիրությունը, տվյալ դեպքում, տվյալ մշակույթի եզակիությունն ու համընդհանրությունները բացահայտելու միջոց է: Հասկացություն ուսումնասիրվում է «նկատային դիրքից», որից էլ կարելի է գնալ երկու ուղղություններով՝ նախ, մշակութային հասկացությունների վերլուծության միջոցով՝ ազգի հասկացութաբանության ազգային առանձնահատկությունների ուսումնասիրության ուղղությամբ, և երկրորդ, հասկացության ներքին կազմության ուսումնասիրության ուղղությամբ:

Մեր ուսումնասիրության շրջանակներում, հայերի և բրիտանացիների աշխարհընկալման առանձնահատկությունների հակադրությունը հնարավոր է դառնում երկու մշակույթներում թխվածք հասկացության վերլուծության միջոցով: Բազմիցս նշվո է, որ հասարակության կյանքի և մարդկանց լեզվի բառապաշարի միջև գոյություն ունի սերտ կապ: Նման կապի նյութական ոլորտի օրինակ կարող է հանդիսանալ սնունդը, որի մի տեսակը՝ թխվածքը, մեր ուսումնասիրության առարկան է:

Իրերին որոշ տեսակների լեզվական անվանումների առկայությունը (տեսանելի և շոշափելի, ինչպես օրինակ՝ սնունդը) բոլորին հայտնի երևույթ է: հայտնի է նույնպես, որ գոյություն ունեն տարատեսակ սովորույթներ, որոնք ունեն իրենց նշանակությունը մեկ լեզվում, սակայն մեկ այլ լեզվում բացակայում են: Բառիմաստի վերլուծությունից հասկացության վերլուծությանն անցնելու եղանակը թույլ է տալիս տարատեսակ իմականների վերլուծության միջոցով առանձնացնել թխվածք հասկացության բովանդակությունը կազմող հասկացության բնորոշումները:

Տվյալ հասկացության իմաստային հարթությունն արտահայտում է տարբեր լեզվամշակույթներում /այս դեպքում՝ հայ և բրիտանական/ նրա ինչպես համարժեք, այնպես էլ ազգային առանձնահատկությունները:

Թխվածք գոյականը հայերենում ունի հետևյալ բառարանային բացատրությունը. *յուղով, շաքարով, ձվով և այլ համեմունքներով պատրաստված զանազան խմորեղենների ընդհանուր անվանումը*¹:

Հատկանշական է, որ թխվածքի պատրաստման համար օգտագործվող ալյուրի պարտադիր ներկայությունը չի նշվում, բայց անժխտելի է այն փաստը, որ ցանկացած խմորեղեն պատրաստվում է ալյուրից, քանի որ խմորն ինքնին ենթադրում է որևէ հեղուկի և ալյուրի խառնուրդ, չհաշված այլ բաղադրամասերը:

Անգլերենում *pastry* հասկացության բառարանում ունի հետևյալ բացատրությունը. *a sweet food made from a mixture of flour, fat, water or milk*

¹ Աղայան Էդ., Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ. 2, «Հայաստան» հրատ. Երևան, 1976, էջ 208

that is rolled out and baked as a base or covering for pies etc. that is baked in a oven.

Համընկնում են հասկացույթի բացատրության հիմնանշանակային իմաստները և այս հարթությունում այն և հայերենում, և անգլերենում ունի նույն բառարանային բացատրությունը:

Սակայն թխվածք - pastry հասկացույթը նշանակալիորեն այլ իմաստ է ստանում դարձվածաբանության մեջ՝ պայմանավորված առավելապես կենցաղային և մասնագիտական գործունեությամբ:

Օրինակ, հայերենում ունենք «թխվածք» փոխաբերությունը, որը նշանակում է՝ սուտ, հորինված բան, գրպարտանք, բանասարկություն (հատկապես գրված, օրինակ՝ թխվածք՝ ցածրորակ ստեղծագործություն, իրենից գեղարվեստական արժեք չունեցող երկ), որն իր համարժեք փոխաբերությունը չունի անգլերենում: Սա էլ իր հերթին համարժեք փոխաբերությունը չունի անգլերենի հասկացույթային հարթությունում:

Քանի որ pastry-ն կարող է լինել cake, pie, etc. և հայերենում և անգլերենում, այսինքն՝ նշանակել տորթ, կարկանդակ և այլն, ապա ակնհայտ է, որ համընկնում են նրանց իմաստային դաշտերը: Pastry-ն կարող է ունենալ հետևյալ տարատեսակները՝ choux pastry- a type of very light pastry made with eggs, filo-pastry- a type of thin pastry, used in layers, puff pastry- a type of light pastry that forms many thin layers when baked, used for making pies, cakes etc, shortcut pastry- a type of pastry, that crumbles easily, used for making pies etc, Danish pastry- a sweet cake made of light pastry, often containing apple, nuts, etc (often covered with icing): Պարզ է, որ վերլուծվող հասկացույթը երկու լեզուներում էլ ներկայացվում է հավելյալ իմաստներով, սակայն նրանց բնույթն ու կառուցվածքը տարբերվում են:¹

Այսպես, անգլերենում pastry հասկացույթն ունի հետևյալ իմաստները. շոռակարկանդակ, պանրակարկանդակ, ոչ մսային կոտլետ, օրինակ՝ rice, potato cakes:

Cake-ը հանդես է գալիս նաև որպես տորթ, կրեմով կեքս նշանակությամբ, այն դեպքում, երբ հայերենում տորթը անպայման գույքորդվում է կրեմի առկայության հետ, իսկ թխվածք ասելով միշտ չէ, որ հասկանում ենք տորթ: Թխվածքը ավելի լայն իմաստային դաշտ ունի, ներառում է այնպիսի հավելյալ իմաստներ, ինչպիսիք են թխվածքաբլիթներ, բլիթներ, կարկանդակ (ոչ մսով), գաթա և այլն:

Անգլերենում cake-ը նշանակում է նաև կտոր (օճառի և այլն), օրինակ, a cake of soap:

Հարկ է նշել, որ անգլերենում cake հասկացույթով կազմված դարձվածային միավորները ներառում են ոչ թե cake-ի նշանային բառը, այլև cake գոյականը: Օրինակ, have your cake and eat it -երկու իրարամերձ նպատակներ հետապնդել, փորձել համատեղել անհամատեղելի:

¹ Hornby A.S., *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford, 2000, p. 10

A piece of cake-շատ հեշտ բան, հեշ բան, the test was a piece of cake caked-որևէ բանի հաստ շերտով ծածկված:¹

Մյուս կողմից, անգլիացիների գիտակցության մեջ պահպանվում են յուրօրինակ, ազգային պատկերներ, որոնք ընկած են cake պատկերի հիմքում, և արտացոլվում են հետևյալ դարձվածային միավորներում:

A slice/share of the cake = a slice /share of pie -հասույթի հավակնոտ մասը

Take the cake= take the biscuit at -ավելի քան

To take smth (in/with smth) -ինչ-որ բան ծածկել որևէ բանի հաստ շերտով, որը կոշտանում է չորանալուց հետո, օրինակ, her shoes were caked with mud:²

Իսկ հայերենում թվով բայը, ի տարբերություն անգլերենի to cake-ի, ունի փոխաբերության այլ իմաստներ, այն է՝ 1. խփվել, ընկնել, ծեփոտվել, օրինակ. Եթե Հուսիկը կատվի առածգականությունն չունենար, կարող էր ծեփի նման թվով հատակին (ՄԽ), 2. ծեծ ուտել, ծեծվել, 3. լերդանալ (բրբ), վերջինս հաճախ կիրառվում է անեծքի իմաստով որոշ դարձվածային միավորներում, օրինակ, արյունդ թխեմ, պռոշներդ թխեմ և այլն:

Անգլիախոս անձի տեսանկյունից, այս հասկացույթը նշված իմաստով և նշված գուգորդությամբ ընդհանուր առմամբ կարող է շատ հազվագյուտ թվալ՝ իր կիրառության շրջանակներով:

Իրականում, հայերենի թվածք հասկացույթը կարող է գուգորդությունների մի ողջ համակարգի փայլուն աղբյուր հանդիսանալ, որոնք իրենց ընկալումներով կարող են տպավորություն գործել լեզվակիրների մտածողության մեջ և մտնել լեզվի առօրյա գործածություն:

Դա իր հերթին ցույց է տալիս, որ մեկ երկրի բնակչությունը իր սովորույթներով և կենսակերպով հարկ է համարել ձևավորել և անվանել այնպիսի բարդ և տարաբնույթ գաղափարներ, որոնց ձևավորման անհրաժեշտությունը մեկ այլ երկրի բնակչությունը երբեք էլ չի ունեցել:

Մեր նշած հասկացույթը, որը հայերենի մեջ բավականին հետաքրքիր գուգորդություններ ունի, հազիվ թե ունենա համապատասխան բացատրություններ անգլերենից բացի որևէ այլ լեզուներում, որի ուսումնասիրությունը դուրս է մեր ուսումնասիրության շրջանակներից, քանի որ հայտնի է, որ լեզուները շատ տարասեռ են ըստ իրենց բառապաշարի: Այն տարբերությունները, որոնք մեզ համար անխուսափելի են թվում, կարող են լիովին անտեսվել այն լեզուների կողմից, որոնք արտացոլում են ընդհանրապես այլ մշակույթ, որն էլ իր հերթին առաջադրում է տարբերություններ, որոնք մեզ համար անհասկանալի են: Նման բառագիտական տարբերությունները դուրս են մնում մշակութային օբյեկտների իմաստային սահմաններից:

¹ Lazaryan A., Hambarzumyan N., *English - Armenian Dictionary*, Erevan, 2008, p. 81.

² Աղայան Էդ., *Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան*, Հ. 2, «Հայաստան» հրատ, Երևան, 1976, էջ 209:

Այսպիսով, ուսումնասիրվող հասկացությունների իմաստային խորքում, որոնք տեղայնացված են անգլերենի և հայերենի լեզվակիրների գիտակցության մեջ, առկա են մտապատկերների ընդհանրապես տարբեր շղթաներ: Ենթադրվում է, որ ազգային-յուրահատուկ հասկացությունների առաջացման պատճառներից մեկն էլ հանդիսանում է նրանց տարբեր բառային հիմքերը:

Отражение национальной особенности понятия *сладость* в
армянском и английском языках

К. Патян

Резюме

В этой статье мы обращаем особое внимание на анализ понятия *cake* и *թխվածք* (*сладость*) на основе их фразеологических единиц в армянском и английском языках. Концепт, который имеет много интересных ассоциаций в армянском, едва имеет соответствующие объяснения на английском и любых других языках. Мы знаем, что языки разные по их словарному запасу. Такие различия остаются за смысловыми границами культурных объектов.

National peculiarities of the expression of concept *cake*
in Armenian and English

K.Patyan

Summary

In this article we pay special attention to the analysis of the concepts *cake* and *թխվածք* on the basis of their phraseological units in English and Armenian. The concept which has very many interesting associations in Armenian, will hardly have appropriate explanations in English and in any other language besides it. We know that languages are different according to their vocabulary. Such differences are out of the sense boundaries of cultural objects.